

DOI: 10.31866/2616-759X.5.1.2022.255232

УДК 79.09:792.071.2.027 Шарварко

РЕЖИСЕРСЬКИЙ МЕТОД У СЦЕНІЧНО-ПОСТАНОВЧІЙ ТВОРЧОСТІ БОРИСА ШАРВАРКА

Володимир Фішер

e-mail: vmfisher@ukr.net; ORCID: 0000-0003-4045-7024

Київський національний університет культури і мистецтв, Київ, Україна

Анотація

Стаття присвячена комплексному дослідженню творчого доробку режисера фестивалів, театралізованих вистав і концертних програм Борису Георгійовичу Шарварку. **Мета дослідження** – визначити багатоаспектні мистецькі здобутки та способи інтеграції режисерського методу Б. Шарварка в сценічно-постановчу діяльність. Окрім зазначеного, у роботі розкриваються життєві події, що мали безпосередній або опосередкований вплив на становлення режисерського таланту. Схарактеризовано творчий доробок та основні здобутки митця. Особливо детально вивчено період, коли він реалізовував свій трудовий потенціал на благо рідного міста, а потім обіймав посаду головного режисера культурних програм «Укрконцерту». **Методологія дослідження** охоплює загальноісторичний (окреслені тенденції режисури сценічно-постановчої творчості в мистецькому середовищі ХХ – початку ХХІ ст.), аналітичний (для опрацювання історіографічних джерел – культурологічної, мистецтвознавчої та театрознавчої літератури), системний та інші методи. **Наукова новизна** полягає в тому, що стаття є однією з перших аналітичних робіт, в яких детально розкриваються здобутки народного артиста УРСР та незалежної України, а також межі його великого таланту не лише як режисера, але й певною мірою художнього керівника, музичного координатора, ентузіаста й творчого перфекціоніста. **Висновки.** Аналіз мистецького та життєвого шляху безмежно талановитого Бориса Георгійовича Шарварка дає змогу підсумувати, що унікальність його масових дійств полягала в гармонійному поєднанні режисерського стилю з традиційним концертним репертуаром, у використанні обрядовості, умілому поєднанні ліризму, пафосу та гумору, у повній самовіддачі улюбленій справі.

Ключові слова: Борис Шарварко; художня самодіяльність; режисура; фестиваль; урочистості; авторський стиль

Постановка проблеми

Сучасне українське мистецтво, включаючи кінематограф, театральну діяльність і режисуру, переживає період глибоких трансформацій. «Розширення» кордонів аудіовізуальної творчості, нові канали та багаторівнева мова комунікації з аудиторією спонукають до пошуку принципово нових стилів. На сьогодні режисер фактично є головною постаттю у створенні театального й концертно-

го дійства, у тому числі відповідає за логіку поєднання кожного структурного елемента.

Як правило, дослідники звикли розкривати особливості творчості класиків вітчизняної та світової режисури, мало апелюючи до здобутків наших сучасників. Хоча на практиці велика кількість молодих режисерів і сценаристів є прибічниками творчості безпосередньо своїх викладачів. Багато в чому наслідують Бориса Георгійовича Шарварка – видатного діяча ХХ – початку ХХІ ст. Він вклав уся душу в розвиток концертної діяльності на території України, у такий спосіб піднімав авторитет національної творчості як серед молоді, так і на рівні світової спільноти.

Аналіз останніх досліджень і публікацій

Вкладу Б. Шарварка у розвиток вітчизняної культури присвячено не так багато робіт. З-поміж останніх, як правило, фігурують замітки в засобах масової інформації, а також окремі наукові статті О. Білаш і З. Макарової, (2020, с.57-76), які аналізують базові аспекти принципів роботи митця та піддають аналізу феномен режисури масових свят, О. Кириченко (2002), яка розкриває біографічні деталі із життя Б. Шарварка.

Відповідно, **метою** нашої роботи є визначення багатоаспектних мистецьких здобутків і способів інтеграції режисерського методу Б. Шарварка в сценічно-постановчу діяльність.

44

Виклад основного матеріалу

Із життєвих подій радянського й українського діяча Бориса Георгійовича Шарварка відомо небагато. Як правило, за таких скромних патріотів своєї батьківщини, виплеканих у любові до народного мистецтва, говорять їх справи. Народився майбутній режисер концертних програм у Житомирській області (м. Новоград-Волинський). Про дитинство мало що відомо. Цікаві факти переповідає його син Георгій:

«Тато завжди був товстуном. У школі у нього було прізвисько «Глобус». За часів професійної діяльності, через дуже часте вживання у лексиці українського слова “зара” – отримав кличку Зара. Під час Другої світової йому було 12 років. Знайдений радянський кулемет посеред лісу хлопець зі своїми друзями сприймав за забавку. У цей час до Новограда-Волинського, звідки тато родом, заходили німці, почули стрілянину і подумали, що їх обстрілюють червоні». (Кириченко, 2002)

Особлива пристрасть юнака – мотоцикли. Хлопчик ріс допитливим та енергійним, а його схильність до креативу, рідкісна дотепність і сміливість багато в чому стали визначальними рисами й безумовно вплинули на долю юнака – він вступає до Московського національного інституту культури (саме на факультет режисури). Успішно його закінчує в 1966 році. Він, як і личить справжньому чоловікові, був відповідальним, мав творчий підхід до виконання поставлених завдань.

Незважаючи на те що вищу освіту здобував далеко за межами свого рідного краю, втілювати найбільш сміливі ідеї та реалізовувати свій талант розпочинає саме в Новограді-Волинському. Перші проби стартували з посади художнього керівника; понад 15 років режисер віддає місцевому Будинку культури, а у 1962 році переводиться до Житомирського музично-драматичного театру. Йому вдавалося не тільки майстерно організовувати колектив, а й самостійно грати зі своїми колегами. Народний театр, ансамбль з однойменною назвою «Полісся», курси з підготовки спеціалістів (режисерів, хормейстерів, концертмейстерів) – здавалося, він мав нескінченну енергію та насагу, якою можна було тільки захоплюватися. У провінційних містечках йому вдавалося долучати до спільної роботи відомих на той час артистів і співаків. До того ж наявні такі факти, що маловідомому на держаному рівні Б. Шарварку вдавалося залучити до роботи режисерів із Большого театру.

Рис. 1.
Фото із сімейного архіву

Зрозуміло, що така бурхлива діяльність, здавалося б виключно з благою метою, не завжди йшла в унісон з баченням тодішньої влади. У 1957 році режисера майже не виключили з партії. Так, держава готувалася до Всесвітнього фестивалю молоді та студентства, який проходив у Москві. Б. Шарварко, захоплений такою подією, вирішив організувати аналогічне дійство і у своєму рідному місті. Він самостійно написав і розіслав листи до різних країн, отримав відповідь від Мао Цзедуна, а поляки, взагалі захоплені ідеєю, пообіцяли направити велику делегацію талановитих артистів. Паралельно митець розгорнув кампанію на території рідного міста із підготовки до проведення такого масштабного заходу.

Поляки ринули до радянського посольства для отримання візи, проте ні в Москві, ні в Києві про такий захід поняття не мали. Перший секретар міськкому партії на територіальному рівні, дізнавшись звідки це все почалося, наказав Б. Шарварку сповістити населення про перенесення заходу у зв'язку із сільськогосподарськими роботами. Борис Григорович подав до місцевої газети інформаційне повідомлення, що запланований фестиваль відкладається на тиждень. Зрозуміло, що це зовсім не входило в плани місцевої влади, які вважали за доцільне згодом провести концерт без залучення іноземних колег. Покаранням для Б. Шарварка було заслання в найбільш відстале за розвитком село Хижівка під Шепетівкою. За його сприяння були закуплені деякі музичні інструменти, налагоджено позаурочну діяльність, організацію трудової діяльності в селі; він був альтруїстом, допомагав нужденним. За рекомендацією Катерини Фурцевої (Міністр культури СРСР 1960–1974 рр.), його було включено до списку делегації, яка мала змогу відвідати Всесвітню виставку в Брюсселі. Б. Шарварко міг би вперше побувати за кордоном, перейняти хист і досвід своїх іноземних колег, але не судилося.

Що цікаво, з однією з найбільш впливових жінок-керівників часів СРСР, державним і партійним діячем Катериною Фурцевою Б. Шарварко був знайомий особисто. Режисер відчував особливу повагу, адже вона була відкритою до спілкування, долучалася до розв'язання суттєвих проблемних питань, була фанаткою своєї справи. Б. Шарварко сам запросив на одне зі свят до Новограда-Волинського К. Фурцеву, а її подруга – завідувач самодіяльності Белла Бековна – вмовила відвідати захід, який організував Б. Шарварко. Така активність не могла для нього пройти безслідно: місто було не готове приймати почесну гостю, інфраструктура орієнтована лише на місцевих жителів. Незважаючи на все, захід пройшов успішно. У репертуар включили «Він сказав: поїхали!», «Підмосковні вечори», «Полечко-поле», «Пісня радянська звучить над земною кулею».

Рис. 2. Крайній ліворуч – Б. Г. Шарварко – директор Будинку культури ім. Щорса, крайні праворуч С. Д. Іванов та М. І. Артемюк – керівники народного ансамблю пісні й танцю «Полісся», м. Новоград-Волинський, 1959 рік (Ваховський В. 2010)

Слід зазначити, що культурно-просвітницька діяльність 1950–1960 рр. вирізнялася новою обрядовою мовою, новою «героїкою». Масові заходи тісно пов'язують з традиційним мистецтвом, а соціалістичні святкування, як правило, накладалися на релігійні, намагаючись викоринити останні. Колективна природа радянських свят сформувала їх самотність: з трибуни виголошували урочисті промови, часто проводили концерти художньої самодіяльності й тематичні виставки, масові сільські гуляння; навіть сімейні свята набували театралізованих рис (Білаш та Макарова, 2020, с.61).

Боліло серце в режисера і за національні меншини. У місті проживало багато євреїв, зустрічалися і поляки. Виникла ідея спільно з однодумцями створити театр, а першу виставу поставити «Тев'є-молочар» за однойменним циклом оповідань Шолом-Алейхема. Сама п'єса та діалоги наповнені біблійними ремінісцен-

ціями, життя єврейського народу розкривається через призму опису стосунків у єврейських родинах, ставлення до матеріальних благ, дослідження сенсу людського буття, диференціації меж свободи й панування руки фантома, природи світу та космосу.

Борис Шарварко частину своїх повноважень щодо проведення репетиції делегував заступнику – Давиду Авербуху. Під час відрядження режисера він не втрачав нагоди підірвати авторитет керівника в міськвиконкомі, унаслідок чого його змушували закрити театр. Неодноразово режисера звинувачували в «несприятті національної політики», і митець чітко розумів, що театр, кіно, концертна діяльність не мають бути заполітизованими.

Талант Бориса Георгійовича Шарварка не міг залишитися непоміченим. З 1966 по 1972 рік він очолює Київський театр оперети, а потім ще 5 років працює заступником директора Київського театру ім. І. Франка. Що цікаво, саме за сприяння митця Київський державний театр оперети був перейменований з Київського театру музкомедії та має таку назву і до сьогодні. Перше і, як вважав сам Борис Георгійович, найголовніше, що він зробив з приходом у театр оперети, – це повне омолодження акторського складу театру. Там він і знайомиться зі своєю майбутньою дружиною Олександрою, молодшою за нього на 16 років студенткою Київської консерваторії. В опереті під час керівництва Б. Шарварка ставили найвідомішу роботу Йоганна Штрауса «Летюча миша», виставу «Розмарі», «Ранок у Венеції», «Сільва», «Принцеса цирку», «Баядера» та багато інших. За режисерськими примірниками, що містили початкові й фінальні репліки виконавців з ремарками, керівник визначав порядок виходів персонажів, виконував функцію суфлера, а палицею-указкою торкався акторів, які мусили вступати в дію. Він розумів, що досягнення провідних позицій у візуальному сегменті можливе, у тому числі через застосування комплексних режисерських дій, націлених на вивчення, передбачення, формування, стимулювання та задоволення глядацького попиту. Саме тому за основу брали світову класику та втілювали в стінах вітчизняного театру, адже вона пройшла випробування часом, показала свою якість завдяки вподобанням іноземних поціновувачів театрального мистецтва.

Борис Шарварко дотримувався позиції, що без залучення режисера до роботи з усім колективом, спільного визначення ідейно-художніх переваг п'єси неможливо досягти успіху в роботі над її сценічним утіленням. Режисерське рішення спектаклю, його єдина та неповторна форма мають бути пов'язані з усіма особливостями п'єси. Тут усе має значення: тема, її ідейна сутність, лад, тон, ритм, стиль, жанр, лексика. Мало зрозуміти ідею п'єси, мюзиклу чи оперної постановки. Навіть абсолютна переконаність у тому, що вона виражає важливу, істотну для життя людей істину, не є підставою для початку роботи над її втіленням на сцені. Сутність і зміст, що намагається транслювати драматург, необхідно пережити, дійти до природного стану, при якому в митця самостійно з'являється пристрасне бажання показати це аудиторії. Активний і «творчо жадібний» Борис Шарварко кожен виставу репетирував спільно з колективом, прислухався до думки більш досвідчених колег. Ці старання та перфекціонізм режисера принесли свої плоди – Київський театр оперети вважали другим за значущістю у всіх республіканських державах після Московського театру.

Проте найбільше потенціал Бориса Георгійовича, на нашу думку, розкрився в період, коли він обіймав посаду головного режисера культурних програм «Укрконцерту», починаючи з 1977 року. Так, з нагоди 40-річчя Перемоги він організував дійство, до якого залучив близько 47 000 артистів та близько 7 000 військовослужбовців. У день 500-річчя козацтва – керував грандіозним заходом з кількома сотнями учасників. Він також реалізував задум щодо проведення таких концертів, як «Київська весна», «Кримські зорі», «Золота осінь». Саме за ініціативи Бориса Георгійовича в столиці України з'явилося своє «Співоче поле». Для митця режисерська діяльність – багатоструктурна, синтезує різні види мистецтва задля формування широкого художнього полотна. Режисерський метод у сценічно-постановчій творчості чітко простежуємо під час підготовки сценарію «Можна все на світі вибирати, сину....» до п'ятої річниці Дня Незалежності.

І це не випадково, адже з-поміж хороших товаришів Б. Шарварка були оперні співаки, актори театру й кіно, письменники, режисери тощо. У його оточенні часто перебували Є. Мірошніченко, Г. Ципола, Д. Гнатюк, С. Ротару, Державний хор ім. Г. Верьовки, ансамбль пісні й танцю ім. П. Вірського.

*Рис. 3. С. Ротару та Б. Шарварко.
Фото із сімейного архіву*

Грандіозне дійство проводив режисер і в Центральній Україні. Ювілейні шевченківські урочистості на стадіоні в Черкасах перетворилися на окреме шоу. Коли зведений хор заспівав «Рече та стогне Дніпр широкий», над полем піднявся великий портрет Кобзаря, а в траві спалахнули тисячі вогників-свічечок (Зінченко, 2002). Такі заходи за своїм масштабом і майстерністю не поступалися міжнародним концертам. Безсумнівно, його обирали як головного керівника для підготовки та проведення Днів української культури на «Слов'янському базарі» у Вітебську. Окрім безмежного таланту Б. Шарварка, вказана тенденція обумовлювалася тим, що мистецтво соціалістичного реалізму з часом висуну-

ло завдання ще більш глибокого, повного та різнобічного відображення життя в його прогресивному революційному розвитку. Необхідним стало вміння режисера, як художника, розкривати закони життя, показувати кожне явище та його обумовленість закономірними процесами пропорційно суспільному розвитку, у сьогоднішньому дні бачити й розкривати завтрашній і в такий спосіб заглядати в майбутнє. Це з легкістю давалося народному артисту й професору Борису Георгійовичу.

Режисер ніколи не боявся експериментувати. З його робіт було видно, що успіх масового дійства залежав від якісної роботи з традиційними елементами декоративно-ужиткового, хореографічного, драматичного, пісенного мистецтва. Відтворюючи нові тенденції, він зберігає автентичність, яка є надзвичайно важливою для національної ідентичності українців.

Окремим блоком в постановках Б. Шарварка були мізансцени, в яких простежують неабияку майстерність. Пластичне вираження життя героя в умовах обмеженого простору потребує до деталей продуманого розставлення візуальних акцентів. Саме в них і відображається авторський стиль, манера зображення видовища. З позиції режисера масові мізансцени одні з найскладніших, потребують збереження акторської «фактури», їх можна демонструвати загалом лише тоді, коли в режисера та залучених митців присутнє відчуття організованої єдності.

Плідну роботу Б. Шарварко проводив з художником-постановником, беручи участь у кресленні ескізів, оформленні та підборі костюмів, паралельно працюючи з гримерами. Це постійний діалог, спрямований на узгодження бачення двох творчих особистостей, орієнтований на спільний результат і задоволення найбільш вимогливого глядача. Ще одна складова – музичне оформлення, яке і задає тонус, формує емоційний фон вистави, є комплементарним феноменом, що збуджує увагу глядача. Музичний супровід відповідає і за ритмічний малюнок «темпоризм», розкриваючи характер кожної дії, впливає на хронометраж.

Рис. 4. Б. Шарварко.
Фото із сімейного архіву

Рис. 5. Борис Шарварко в Укрінформі,
м. Київ. 1995 рік

Рис. 6. Б. Шарварко.
Фото із сімейного архіву

Досвід видатного діяча вкотре підтверджує, що режисурою потрібно користуватися вміло та кваліфіковано, адже вона здатна як зруйнувати, скалічити п'єсу, так і створити театральне чудо, видатне художнє відкриття в театральному вимірі (Николаєнко, 2012, с.283). На щастя, за роки життя й активної діяльності у творчому доробку режисера не було негативного досвіду, тому його роботи цінували високо на державному рівні. Він був патріотом своєї Батьківщини й аналогічне намагався прищепити глядачам і прихильникам. Н. Зінченко пише:

«З легкої руки Шарварка вперше замайорів жовто-блакитний прапор на сцені оперного театру і прозвучав гімн “Ще не вмерла Україна” в обробці Євгена Станковича. Це було наприкінці вісімдесятих на Конгресі українців, ще за тоталітарного режиму. Відразу, без паузи, пролунало багатоголосся “Многая літа”, і зал вибухнув оваціями». (Зінченко, 2002)

У 2002 році Борису Шарварку надали звання «Людина року», також він народний артист України, професор, кавалер відзнак Президента України III і II ступенів, нагороджений орденами «Знак Пошани» й Святого Миколи Чудотворця. Складна недуга забрала в України видатного діяча, який міг би ще довгий час розкривати свій творчий потенціал і працювати на благо країни, у віці 73 років.

Наукова новизна полягає в тому, що стаття є однією з перших аналітичних робіт, в яких детально розкриваються здобутки народного артиста УРСР та незалежної України.

Висновки

Аналіз мистецького та життєвого шляху безмежно талановитого Бориса Георгійовича Шарварка дає змогу підсумувати, що унікальність його масових дійств полягала в гармонійному поєднанні режисерського стилю з традиційним концертним репертуаром, у використанні обрядовості, умілому синтезі ліризму, пафосу та гумору, у повній самовіддачі улюбленій справі. Перспективи подальших наукових пошуків вбачаємо в дослідженнях особливостей створення сценічного образу сучасними вітчизняними режисерами.

СПИСОК ПОСИЛАНЬ

- Білаш, О.С. та Макарова, З.М., 2020. Борис Георгійович Шарварко: принципи роботи та організаційна діяльність. *АРТ-платФОРМА*, 2 (2), с.57-76.
- Ваховський, В., 2010. Соціалістичне будівництво у Новограді-Волинському. В: *Новоград-Волинський. Історія міста*. Новоград-Волинський: НОВОград, с. 435-611.
- Зінченко, Н., 2002. Сьогодні Україна прощається з Борисом Шарварком. *Хрещатик*, [online] 4 червня. Доступно: <<http://kreschatic.kiev.ua/ua/2090/art/5740.html>> [Дата звернення 10 листопада 2021].
- Кириченко, О., 2002. Концертний скульптор. *День*, [online] 16 мая. Доступно: <<https://m.day.kyiv.ua/ru/article/taym-aut/koncertnyy-skulptor>> [Дата звернення 10 листопада 2021].
- Николаєнко, В.І., 2012. Ключові питання режисерської діяльності у сучасному театральному мистецтві. *Актуальні проблеми історії, теорії та практики художньої культури*, 28, с.270-277.

- Томенко, М., 1996. Національна культура в сучасній Україні – persona non grata. *Універсум*, [online] 9-10. Доступно: <https://universum.lviv.ua/previous-site/archive/book/2001/tomenk_2.html> [Дата звернення 10 листопада 2021].
- Шарварко, Б., 1973. Концертні жнива. *Музика*, 6, с. 22.
- Шарварко, Б., 2004. *Режисура театралізованого масового дійства*. Київ: ДАКККіМ.

REFERENCES

- Bilash, O.S. and Makarova, Z.M., 2020. Borys Heorhiiovych Sharvarko: pryntsyipy roboty ta orhanizatsiina diialnist [Borys Sharvarko: principles of work and organisational activity]. *ART-platFORMA*, 2 (2), pp.57-76.
- Kyrychenko, O., 2002. Kontsertnyi skulptor [Concert sculptor]. *Den*, [online] 16 May. Available at: <<https://m.day.kyiv.ua/ru/article/taym-aut/koncertnyy-skulptor>> [Accessed 10 November 2021].
- Nikolaienko, V.I., 2012. Kliuchovi pytannia rezhyserskoi diialnosti u suchasnomu teatralnomu mystetstvi [Key issues of directing in contemporary theatre]. *Aktualni problemy istorii, teorii ta praktyky khudozhnoi kultury*, 28, pp.270-277.
- Sharvarko, B., 1973. Kontsertni zhnyva [Concert Harvest]. *Muzyka*, 6, p.22.
- Sharvarko, B., 2004. *Rezhysura teatralizovanoho masovoho diistva* [Directing theatrical mass action]. Kyiv: ДАКККіМ.
- Tomenko, M., 1996. Natsionalna kultura v suchasniy Ukraini - persona non grata [National culture in modern Ukraine - persona non grata]. *Universum*, [online] 9-10. Available at: <https://universum.lviv.ua/previous-site/archive/book/2001/tomenk_2.html> [Accessed 10 November 2021].
- Vakhovskiy, V., 2010. Sotsialistychne budivnytstvo u Novohradi-Volynskomu [Socialist construction in Novograd-Volynsky]. In: *Novohrad-Volynskiy. Istoriiia mista* [Novohrad-Volynskiy. History of the place]. Novograd-Volynsky: NOVOhrad, pp.435-611.
- Zinchenko, N., 2002. Sohodni Ukraina proshchaitesia z Borysom Sharvarkom [Today Ukraine is saying goodbye to Borys Sharvark]. *Khreshchatyk*, [online] 4 June. Available at: <<http://kreschatic.kiev.ua/ua/2090/art/5740.html>> [Accessed 10 November 2021].

DIRECTING METHOD IN STAGE AND PRODUCTION WORK BY BORYS SHARVARKO

Volodymyr Fisher

e-mail: vmfisher@ukr.net; ORCID: 0000-0003-4045-7024
Kyiv National University of Culture and Arts, Kyiv, Ukraine

Abstract

The article is devoted to a comprehensive study of the creative work of the director of festivals, theatrical performances, and concert programmes, Borys Sharvarko. **The purpose of the article** is to determine the multifaceted artistic achievements and ways of integrating the directing method by B. Sharvarko into the stage and production activities. In addition, the work reveals life events that had a direct or indirect impact on the development of directing talent. The article

describes the master's creative work and his main achievements. The period when he realized his labour potential for the benefit of his hometown and then held the position of chief director of the Ukrconcert's cultural programmes, was studied in particular detail. **The research methods** include general historical (trends in directing stage production in the artistic environment of the 20th and early 21st centuries are outlined), analytical (to study the historiographic sources: cultural studies, art studies, and theatrical literature), systemic and other methods. **Scientific novelty.** The article is one of the first analytical works, which reveals in detail the achievements of the People's Artist of the Ukrainian SSR and independent Ukraine, as well as the limits of his great talent not only as a director but also to some extent as an artistic director, music coordinator, enthusiast and perfectionist. **Conclusions.** The analysis of the artistic and life path of the infinitely talented Borys Sharvarko allows us to conclude that the uniqueness of his work was a harmonious combination of directing style with traditional concert repertoire, the use of rituals, a skilful combination of lyricism, pathos, humour, and total self-devotion to his favourite pursuit.

Keywords: Borys Sharvarko; amateur art; directing; festival; celebrations; author's style

